

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון
שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

לבוש א: הבסיס

מהם תפקידי הלבוש שלנו? כיצד היא קשורה לצניעות? מה יחסה של ההלכה ללבוש?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, שיינע גולדברג, שרה רודולף והרב דוד ספרלינג
תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

מטרות הלבוש

מעיון במקורות על תפקידי הלבוש נוכל להגיע לתובנות חשובות בנוגע להלכות הלבוש.

ההיסטוריה של הלבוש מתחילה בפרשת בראשית, כאשר אדם וחוה חווים מעבר מעירום חייתי תמים להתכסות אנושית מודעת. מעבר זה מתרחש בשני שלבים.

בשלב הראשון, בעקבות האכילה מעץ הדעת אדם וחוה נעשים מודעים להיותם ערומים, ומכסים את מערומיהם בעלי תאנה:

בראשית פרק ג', ז

וּתְפַקְחָנָה עֵינֵי שְׂנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֲרֻמָּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֵלָה תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת.

בשלב השני, ה' מלביש את אדם וחוה בלבוש מלא יותר, כדי להכין אותם לגלות מגן עדן ולאחריות לבנות עולם הנובעת ממנה:

בראשית פרק ג', כא

וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹקִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבֹּשֵׁם.

מהי מטרתם של שני סוגי הבגדים הללו? הרב אהרן ליכטנשטיין מציע לעיין בצמד פסוקים נוסף העוסק בלבוש, הפעם בבגדי הכהונה.

שמות כח, מ, מב

וַלְבְּנֵי אֶהֱרֹן תַּעֲשֶׂה כְּתָנֹת וַעֲשִׂיתָ לָהֶם אֲבָנִיִּים וּמַגְבְּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת... וַעֲשֶׂה לָהֶם מְקַנְסֵי בְּדָ לְכִסּוֹת בָּשָׂר עָרְוָה מִמִּתְנַיִם וְעַד יָרְכָיִם יִהְיוּ.

הכוהנים לובשים ארבעה בגדי כהונה, שבלעדיהם הם אינם יכולים לעסוק בעבודת המקדש.¹ הבגדים הללו כוללים לבוש חיצוני הנועד "לכבוד ולתפארת", וגם מכנסיים לכסות את ערוותם. הרב ליכטנשטיין מסביר את משמעותה של כפילות זו במונחים של ספר בראשית:²

הרב אהרן ליכטנשטיין, כותנות עור ועלה תאנה

אדם וחיה תפרו להם עלה תאנה בלבד: הם בושו בחטאם, אך לא עמדו על משמעותו העמוקה... הם עשו להם חגורות לכסות את ערוותם, אך לא הכינו להם בגדים חדשים. בהלבשתם ("וילבשם!") בכותנות עור העלה הקב"ה את אדם וחיה מדרגה: הלבוש העניק לאדם וחיה כבוד והדר, שינה אותם והפכם לאנשים חדשים... האדם הקמאי הטבעי, שעבד את קונו מתוך שלווה נפש ומתוך השתלבות בטבע, מתחלף עתה באדם ההיסטורי והתרבותי - אדם שונה לחלוטין הן מבחינת מעמדו העצמי הן מבחינת יחסו לטבע.

אם כן, נוכל לזהות כאן שני תפקידים עיקריים ללבוש: תפקיד בסיסי של כיסוי העירום, ותפקיד גבוה יותר של כבוד האדם והאדרתו.

תפקידים אלה של הלבוש מתחברים ל**דיונון** בגישות המשלימות למושג הצניעות: גישה גופנית-מעשית וגישה רעיונית עקרונית.

תפקיד כיסוי הערווה מתאים להיבט הגופני-מעשי יותר של הצניעות. בהיותנו צנועים מבחינה פיזית וחיצונית אנו יוצרים הבחנה מהותית בין האדם לבין החיות. לבוש לשם כבוד מבטא את הגישה העקרונית יותר לצניעות, ששיאה בתרבות של כבוד לזולת וכבוד אישי. אנו מיישמים את עקרונות הצניעות בלבוש בכך שאנו מתלבשים באופן שמכבד את הזהות, המחוייבויות והסביבה שלנו. העם היהודי הוא עם של "ממלכת כהנים" (שמות, י"ט, ו').

מגוון מטרות

הלבוש יכול ונועד להשיג גם מגוון מטרות נוספות, החל ממטרות אישיות ועד חברתיות ואף לאומיות.

מטרות אישיות

מבחינה פיזית, אנו זקוקים לכיסוי שהבגדים מעניקים כדי להגן עלינו מפני פגעי הסביבה. כך לדוגמה, אשת חיל דואגת שמשפחתה תהיה מוגנת ומכוסה מפני השלג.³ רעיון זה מתבטא במצווה מדאורייתא שלפיה על הבעל לספק לאשתו ביגוד המתאים לסוגי מזג אוויר שונים:⁴

רמב"ם הלכות אישות י"ג, ב, ד

שמחייבין אותו ליתן לה בגדים הראויות בימות הגשמים ובימות החמה בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית באותה המדינה... וכן מחייבין אותו ליתן לה תכשיטיה כגון בגדי צבעונין להקיף על ראשה ופדחתה...

¹ שמות כ"ח, מג והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו חקת עולם לו ולזרעו אחריו.

² ניתן למצוא כאן.

³ משלי פרק ל"א, כא

לא תירא לבייתה משלג פי כל ביתה לבש שנים.

⁴ שמות כ"א, י אם אחרת יקח לו שארה כסויה וענתה לא יגרע.

מעבר ללבוש הבסיסי, הרמב"ם מלמד שהאישה זכאית גם לבקש בגדים שייפו אותה.⁵ בהתאם לכך, למרות שאנו לומדים מ"אשת חיל" שהיופי האמיתי איננו חיצוני, היא עדיין מקפידה להתלבש היטב:

משלי ל"א, כב, כה

... שש וארגמן לבושה... עז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל.

השימוש בבגדים נאים אינו מבטא חוסר צניעות בעבור אשת חיל או בעבור אף אחד אחר, בדיוק כפי שהלבוש בבגדים נאים אינו בעייתי מבחינת צניעות בעבור הכהנים. הצניעות נכנסת לתמונה בקביעת סוג היופי שיכבד את האדם, תוך שמירה על האיזון הראוי בין הפיזי לרוחני. נראה כי "אשת חיל" מצליחה לעשות בדיוק כך. בסופו של דבר הלבוש שלה, לפחות מבחינה רוחנית, משמש כביטוי של כוח וכבוד.

בדומה לכך, הרמב"ם כותב כי לבוש נאה חשוב במיוחד בעבור תלמיד חכם, כיוון שבגדיו המכובדים יכולים לסייע לו להיות אהוב על הבריות ולקדש שם שמיים.

רמב"ם הלכות דעות ה', ט

מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי...

אין כל סתירה בין הלבוש ההולם ליהודי לבין לבוש נאה. לבוש יפה הוא סימן לכבוד עצמי.

מה בנוגע ללבוש למטרת ביטוי עצמי?

בעוד שלבוש נאה למטרת כבוד עצמי מופיע רבות במקורותינו, איננו מכירות מקורות המתייחסים ללבוש כדרך לביטוי עצמי בתנ"ך או בפסקי ההלכה. ייתכן שהדבר נובע מכך שבעידן הטרומ־תעשייתי לא היה לאנשים מגוון כה רחב של בגדים, מה שהגביל את האפשרות לביטוי עצמי באמצעות הלבוש.

ניתן למצוא תמיכה מסוימת לרעיון שביכולתו של לבוש מסוים לעזור לנו לעצב את הדימוי העצמי שלנו. כאשר אסתר מתכוננת לבוא לפני המלך אחשוורוש מבלי שנקראה אליו, היא "לובשת מלכות".

אסתר ה', א

וְיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְתִלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלָכוֹת וְתַעֲמַד בְּחֶצֶר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ

ודאי שעל אסתר להגיע במלוא הדרה ומלכותה לחצר בית המלך. עם זאת, האופן שבו היא לבושה עשוי גם להשפיע על עולמה הפנימי ועל התפיסה העצמית שלה, ובכך להשרות עליה ביטחון עצמי כאשר היא ניגשת למפגש החשוב בחייה.

שינוי הלבוש יכול להשפיע על מציאותנו הפנימית. בגדיה של אסתר עוזרים להראות לה, וגם לאחרים, שהיא מלכה.

מרכיב מרכזי בשימוש בבגדים למטרות אישיות מתוך צניעות הוא השימוש בהם לטובת הנשמה. בראיון שנערך איתה, גילה מנולסון מרחיבה רעיון זה עד לביטוי המקובל שלפיו משתמשים בבגדים כדי להביא לידי ביטוי את "מי שאנחנו באמת".⁶

⁵ בדומה לכך, הדרך הקלאסית לקיום מצוות שמחת יום טוב בעבור אישה היא באמצעות רכישת ולבישת בגדים חגיגיים: פסחים קט ע"א

רבי יהודה אומר: אנשים בראוי להם, ונשים בראוי להן. אנשים בראוי להם – ביון, ונשים במאי? תני רב יוסף: בבבל – בבגדי צבעונין, בארץ ישראל – בבגדי פשתן מְגוּהָצִין.

⁶ ניתן למצוא כאן.

גילה מנולסון, 'האם הכוונה בצניעות היא להיות בלתי נראית?', Times of Israel, August, 2019

משמעות הצניעות היא להגיע מעבר לשטחיות הנפוצה כל כך בעולמנו, ובמקומה להגדיר את עצמנו על פי מי שאנו באמת בפנים, ברמה המהותית – הנשמה שלנו. מכאן שעלינו להשתמש בלבושנו ובהתנהגותנו כדי להקרין החוצה את המסר ש"אני נשמה", ובכך לעודד אחרים להתייחס אל מי שאנו באמת.

מטרות חברתיות

בהקשר החברתי, הלבוש הוא אמצעי שדרכו ניתן להזדהות בפני לאחרים וגם דרך להתייחס למרחב משותף בכבוד.

הלבוש שלנו נותן לאחרים אינדיקציה לגבי מעמד חברתי או מקצועי, כפי שאנו מתלבשים באופן מסוים לראיון עבודה, או כפי שפרעה הלביש את יוסף בלבוש מלכות לקראת מינויו למשנה למלך.⁷ ביכולתנו גם להשפיע על האופן שבו אחרים רואים אותנו באמצעות הלבוש ולשנות את מה שהם חושבים, בדומה להלבשת יעקב אבינו בבגדי עשוי כדי לקבל את ברכתו של יצחק.⁸ אין מנוס מכך שבגדינו שולחים מסרים לאחרים הסובבים אותנו בנוגע אלינו.

האופן שבו אנו מתלבשים גם מעביר מסר לגבי הקשר שלנו לאדם או למקום מסוים. בגמרא מובא כי הלבוש מעיד על האופן שבו אנו רואים אחרים:

שבת קיד ע"א

ותנא דבי רבי ישמעאל: לימדך תורה דרך ארץ. בגדים שבישל בהן קדירה לרבו, אל ימזוג בהן כוס לרבו.

כאשר אנו מעריכים ומכבדים אדם מסוים או אירוע חברתי כלשהו, אנו מתלבשים באופן ראוי בעבורם. רעיון זה חל לא רק על אנשים אלא גם על מקומות פיזיים, כמו למשל ארמונו של אחשוורוש שאליו היה אסור להגיע בלבוש שק, כדרך האבלים.

אסתר ד', א-ב

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה. ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק.

יש להתלבש בארמון אופן מכובד כדי לכבד את המלך ואת פמלייתו. לבוש השק של מרדכי מעביר מסר לכל שושן, אך אסור לו להגיע כך לשער המלך.

נורמות לבוש במקום מסוים תורמות לעיצוב זהותו של המקום. לבישת בגדים בהתאם לנורמות הללו מעידה על כבוד לזהות זו.

שייכות חברתית

⁷ בראשית מ"א, מב-מג ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צווארו. וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים.
⁸ ייתכן שזו הסיבה שהפסוק משתמש במילה 'בגד', בעלת שורש זהה למילה 'לבגוד'.
בראשית פרק כ"ז, טו
ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל החמדת אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן.

לבוש גם משייך אותנו לקבוצה חברתית, הן באמצעות מדים רשמיים והן באמצעות סגנונות לבוש משותפים. ברמה הלאומית, צפניה מתאר עונש שיגיע ליהודים שלבשו מלבוש נכרי, מה שמעיד על כך שלעם היהודי היה סגנון לבוש לאומי ייחודי:

צפניה א', ח

וְהָיָה בְיוֹם זָבַח ה' וּפְקַדְתִּי עַל הַשָּׂרִים וְעַל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל הַלְבָּשִׁים מִלְבוּשׁ נְכָרִי.

ייתכן שלהתייחסותו של צפניה ללבוש יהודי ונכרי קיימים תקדימים בתורה בעלי השלכות הלכתיות. בשנות השעבוד הקשה במצרים, נכתב על בני ישראל "ויהי שם לגוי" (דברים ו', טו). מדרש לקח טוב מציין מה היו הגורמים שייחדו אותנו והגדירו אותנו כעם גם בהיותנו משועבדים לעם אחר:

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת תבא דף מו עמוד א
"ויהי שם לגוי." מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים.

הראשון ברשימה הוא הלבוש. אחת הדרכים שבאמצעותן העם היהודי הגדיר וייחד את עצמו הייתה הלבוש. מעניין לראות כי בגרסאות מקבילות של מדרש זה הלבוש אינו מופיע, אך הימנעות מחשיפת ערוה או התרחקות מן העריות כן מופיעים.⁹ ייתכן כי האיכות הייחודית של הלבוש היהודי קשורה לכיסוי הערוה.

אם מהות היהדות היא עבודה פנימית, מדוע אנו מייחסים משמעות כה רבה ללבושנו החיצוני? בעוד שאנו שואפים להיות רוחניים ככל האפשר, אנו עדיין חיים בעולם גשמי, שבו הדבר הראשון שאנו שמים לב אליו הוא מראם של הסובבים אותנו.

באיזה אופן צורת לבוש יכולה להגדיר את תפיסתנו ממבט ראשון? כאשר כל הנוכחים באולם לבושים בבגדי שבת או בגדי חתונה, נוצרת תחושה ואווירה של אירוע מיוחד. כשחייל במדים עולה על אוטובוס, ייתכן שהנוסעים יחושו בטוחים יותר. לכנסת אסור להגיע עם **כפכפים**, כיוון שזה נחשב לבוש לא הולם שאינו מכבד את המקום.

אנו איננו חיים בגן עדן, שם הגוף לא היה הסחת דעת מן הנשמה. במציאות של ימינו הדבר בהחלט קורה. בגדינו משדרים לאחרים מי אנחנו, מאיזו קהילה אנו מגיעים, מה הטעם שלנו, מה מצב רוחנו ואפילו באילו אירועים נשתתף, גם בלא צורך באינטרקציה בין-אישית ישירה.

אם נהיה מודעים למה שנרצה להדגיש ולהבליט, נוכל להשתמש בבגדים כדי להפוך אינטרקציות חברתיות לעמוקות יותר ופחות חיצוניות.¹⁰

שרה אלבסקי, כפי שצוטטה ב 'Orthodox Jewish Women Find New Ways to be Fashionable in Crown Heights'

אני משתמשת באנלוגיה של מנורת ויטראז' – אתה מעמם את האור בהנחת ויטראז' עליו, וכך האור מתגלה בצבעים רבים ושונים. אותו הדבר מתרחש גם בזכות הצניעות – את 'מכסה את

9 ויקרא רבה אמור לב
ר' חונה בש[ם] בר קפרא בשביל ארבעה דברים ניגאלו ישראל [אל] ממצרים, על ידי שלא שינו את שמן ולא שינו את לשונם ועל ידי שלא אמרו לשון הרע ועל ידי שלא היה בהן פרוץ ערוה.

מכילתא בא מס' דפסחא ה
רבי אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ד מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם. ולא שנו את לשונם
¹⁰ ניתן למצוא כאן.

אורך' ולא ניתן לראות בבירור את האור שנמצא מתחת... וישנם חלקים אחרים כך היכולים לבוא לידי ביטוי גם כן.

כאשר אנו מתלבשים, עלינו לקחת בחשבון את הערכים שלנו, ולשקול היטב אילו מסרים היינו רוצים לשדר החוצה.

רבים מתפקידי הלבוש ומטרותיו מהווים יסוד לדין ההלכתי בנושא. הבה נראה כיצד הם מתורגמים להלכה.

הלכות כיסוי ערוה

כיסוי ערוה מופיע לראשונה בפסוק בספר דברים:¹¹

דברים כ"ג, טו

כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלִתֵּת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרוֹת דָּבָר, וְשָׁב מֵאֲחֲרֶיךָ.

לפי פסוק זה, אופן הלבוש תורם ליצירת אווירה של קדושה במחנה. חז"ל פירשו את הפסוק כאיסור על נשים וגברים לומר את שם ה' בנוכחות "ערוות דבר". חז"ל לימדו שהמושג ערוה בהקשר זה מתייחס לאיברי מין חשופים,¹² ומדרבנן הם הרחיבו את הגדרת מושג הערוה גם לעניינים בין אישיים יותר. (נבחן אותם במאמר השלישי של סדרה זו.)

בשל הבדלים אנטומיים, ההלכה מבדילה בין ערוותם של גברים לבין ערוותן של נשים. על גבר לכסות את ערוותו בעת אמירת ברכות, גם כדי שהיא תהיה מכוסה וגם כדי להפריד בין ליבו לבין ערוותו.¹³ בניגוד לכך, מבחינה הלכתית אישה יכולה לומר ברכות כאשר היא ערומה, כל עוד שהיא יושבת באופן המכסה את איברי המין שלה וישבנה:

ברכות כד ע"א

"האשה יושבת וקוצה לה חלטה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה [איברי המין שלה] בקרקע, אבל לא האיש" [משנה חלה ב', ג]. תרגמה [פירשה] רב נחמן בר יצחק: כגון שהיו פניה [איברי המין שלה] טוחות [דחוקות] בקרקע.

¹¹ אנו דנות בכמה מן המשמעויות ההשקפתיות העולות מפסוק זה במאמרנו על צניעות.

¹² שבת קנ ע"א

כתיב (דב' כ"ג, טו) "ולא יראה בך ערות דבר" הוא מיבעי ליה לכדבר יהודה, דאמר רב יהודה: ועכו"ם [עובד כוכבים ומזלות] ערום אסור לקרות קרית שמע כנגדו. מאי איריא עכו"ם [עובד כוכבים ומזלות] אפי' [לן] ישראל נמי

ספר יראים סימן שצב

פי' [פירוש] ערוה אותו מקום של איש ואשה דכתיב ערות אחותך לא תגלה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע ע, ד

אסור לקרות כנגד ערוה

משנה ברורה שם ס"ק יט

כנגד ערוה – דכתיב כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר וגו' מכאן למדו חכמים שבכל מקום שה' אלקינו מתהלך עמנו דהיינו כשאנו עוסקים בק"ש [בקריאת שמע] ותפלה או בד"ת [בדברי תורה] צריך ליזהר שלא יראה ה' בנו ערות דבר דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או המתפלל כמלא עיניו ... וכן שלא יהיה אז ערום שעי"ז [שעל ידי זה] מתראה ערוה שלו כלול ג"כ [גם כן] במקרא הזה.

¹³ שולחן ערוך אורח חיים צא, א-ב

היתה טלית חגורה על מתניו לכסותו וממתניו ולמטה, אסור להתפלל עד שיכסה לבו; ואם לא כסה את לבו, או שנאנס ואין לו במה יתכסה, הואיל וכסה ערותו והתפלל, יצא... אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה, מאחר שיש לו מכנסים. הגה: ואין לבו רואה את הערוה

במקום פרטי

גם מעבר לטקסים דתיים, תפילות וברכות, גברים יהודיים נוהגים לחגור חגורה כלשהי. בעבור נשים, עזרא הסופר תיקן תקנה מיוחדת של חגירת סינר:

תלמוד בבלי בבא קמא פב ע"א

עשרה תקנות תקן עזרא... ושתהא אשה חוגרת בסינר [רש"י: דוגמת מכנסיים קטנים] משום צניעותא.

לפי רש"י, הסינר הוא מעין לבוש תחתון שנועד להבטיח שערוותה של האישה לא תיחשף.¹⁴ הרמב"ם כותב כי על אישה ללבוש את הסינר תמיד, גם בתוך ביתה הפרטי:

רמב"ם הלכות אישות פרק כ"ד, יג

עזרא תקן שתהיה אשה חוגרת בסינר תמיד בתוך ביתה משום צניעות

דרישה זו מתיישבת עם העיקרון שגם במרחב פרטי, גם כאשר לא מתקיים טקס דתי מסוים, עלינו להיות מודעים לנוכחותו של ה'. לכן מידת חסידות היא להקפיד למעט בשהייה בעירום עד כמה שניתן:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות הנהגת אדם בבקר סימן ב, א-ב

לא ילבש חלוקו מיושב (טור) אלא יקח חלוקו ויכניס בו (ראשו) וזרועותיו בעודנו שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה. אל יאמר: הנני בחדרי חדרים מי רואני, כי הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג).

עד כמה צריך להתכסות במרחב הפרטי?

הרב משה פיינשטיין מציב סטנדרט ללבוש צנוע בבית פרטי בעבור האדם הממוצע. מי שמעוניין לנהוג במידת חסידות עשוי לשאוף לצניעות רבה יותר.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן סח, ד

...אינו מאיסורים אלא מעלה וזהירות להיות מלובש גם בסתר מטעם שויתי ה' לנגדי... והכא הוא המדה כיושב בחדרו לפני אנשים שאין עליו לכבדם אבל אינו רוצה להתבזות לפניהם. ואם יש לו צער שחם לו ביותר או מצד אחר רשאי לילך וליכא בזה אף משום מדת חסידות דבאופן זה שהוא צער הרי הדרך הוא כן לישב גם בפני אנשים היודעים מצערו והשי"ת [והשם יתברך] הא יודע צערו אבל בגלוי ערוה אסור

כדי ללמד מה יהיה ראוי במרחב הפרטי, הרב פיינשטיין משווה את הסיטואציה למרחב הציבורי. בנסיבות רגילות, אפילו בעמידה לפני ה' (למעט בזמן הרחצה), עלינו להקפיד להתלבש באופן שמכסה אותנו במידה שבה לא היינו נבוכים אם אנשים שאינם מבני הבית שלנו היו רואים אותנו לבושים כך בשהותם שם. לדוגמה, ביום חם מאוד, אם היינו מרגישים בנוח להיראות לפני אחר בלבוש קל, הדבר מקובל במסגרת הבית הפרטי.

¹⁴ לחילופין, ייתכן כי הכוונה היא לסינר מעל הבגדים, או מעין תחבושת הגיינית לזמן הווסת: שיטה מקובצת בבא קמא פב ע"א

סינר. שרגילות נשים לחגרו על מתניהם. בסמוך לוסתן מפני שלא יתלכלכו בגדיהן בוסת ומגיע עד לקרקע. גאון ז"ל.

אין בדבריו אזכור לכך שהסטנדרט צריך להיות שונה בעבור גברים ונשים, למעט העובדה שהבגדים שהם רגילים ללבוש עשויים להיות שונים. אישה יכולה להתלבש בביתה כפי שהייתה מרגישה בנוח להיראות בפני אישה אחרת שאינה מבני ביתה.¹⁵

הלכות דת יהודית

התפקיד השני של הלבוש הוא שמירה על כבוד האדם, והוא מתחבר לקטגוריה הלכתית של מנהגי צניעות של נשים, גם בלבוש, הנקראים "דת יהודית":

רמב"ם הלכות אישות פרק כ"ד, יא

ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל

מצופה מכל יהודי לנהוג בצניעות. לרוב קיים דגש מיוחד על צניעות לנשים (עיון נוסף ראו כאן), ומצופה שנשים יהודיות יקפידו על דת יהודית. בעבור אישה נשואה, אי הקפדה על דת יהודית נחשבת לבלתי ראויה במיוחד, מאחר שהדבר עלול לפגום בנישואיה כיוון שיעלו חשדות לפעילות מינית מחוץ לנישואין.¹⁶ לפי המשנה, אישה העוברת על דת יהודית אינה זכאית לקבל את כספי כתובתה.

משנה כתובות ז', ו

ואלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. ...

לא מוזכרת ענישה אחרת על עבירה על דת יהודית, שכן זהו מנהג חברתי מחייב ולא איסור רגיל.¹⁷ מקורות ההלכה מציינים מעט פרטים על דת יהודית, ויש בהם אף פחות הגדרות מדוייקות ביחס ללבוש. ייתכן שהסיבה לכך היא שדת יהודית הועברה במסורת מאם לבת, כפי שמניח רש"י, ולא במסורת כתובה.

רש"י כתובות עב ע"א מתני' דת יהודית

שנהגו בנות ישראל ואע"ג [ואף על גב] דלא כתיבא.

מנהגים יכולים להיות מחייבים מבחינה הלכתית גם אם אינם כתובים, אך אי כתיבתם מקשה על קביעת גדריהם. הראשונים אינם דנים במפורש בשאלה אם דת יהודית יכולה להשתנות בהתאם למקום ולזמן. בתשובתו מראשית שנות ה-50, כותב הרב משה פיינשטיין כי דת יהודית היא מנהג מחייב ואין לעבור עליה, אך כי ייתכן שפרטי המנהג תלויים בזמן ובמקום:

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן סט

אך יש איסור אחר בנשים מדין דת יהודית שלא להתנהג בפריצות בכתובות דף ע"ב אבל מצד זה הוא רק כשהיא עצמה עושה כך אבל כשדרך כל הנשים בעירה כן אין שייך להחשיב זה לפריצות ... דעכ"פ [דעל כל פנים] כיון שכן הוא דרך לבישתן והלוכן אין להחשיב זה למעשה פריצות ולאסור עליהן אלא מדרך חסידות לצניעות יתירא ותע"ב [ותבא עליהן ברכה]

¹⁵ ראו גם אגרות משה יו"ד ג מז, ג. שם הוא מבהיר כי פסיקה זו חלה גם על נשים.

¹⁶ רא"ש מסכת כתובות פרק ז, יא

ודת יהודית משום חציפותא ומשום חשד זנות הוא דמפסדה.

¹⁷ תוספות רי"ד כתובות עב ע"א

פי' [פירוש] דבר שאין בו איסור אלא שהנשים נוהגות בו דרך צניעות

לפי שיטה זו, דת יהודית מחייבת נשים מבחינה הלכתית לנהוג על פי נורמות הצניעות המקובלות בקהילתן, וייתכן שלפחות חלק מן הנורמות הללו עשויות להשתנות. מנגד, ניתן לנקוט בגישה מחמירה יותר, כפי שעושה החפץ חיים.

הרב ישראל מאיר הכהן, גדר עולם פרק א

דת יהודית היינו מה שהנהיגו מעולם האומה הישראלית וקבלו על עצמן ליזהר בזה משום צניעות ודבר זה וכיוצא בזה הוא בכלל מה שאמר הכתוב 'אל תטוש תורת אמך', (משלי א', ח).

לפי החפץ חיים, היבטים הכלולים בדת יהודית שהוזכרו מפורשות בדברי הראשונים יהיו מחייבים תמיד, ללא קשר למנהג המקובל במקום.¹⁸

הלכות לבוש בזמן תפילה

היותו של הלבוש דרך להביע כבוד בהקשרים מסוימים מתבטא בהלכות תפילה. ברמה הבסיסית, ניתן לראות שארבע מתוך ברכות השחר מתייחסות להיבטים שונים של לבוש. ברכות השחר משקפות את הכרת התודה שלנו על האופן שבו הקב"ה מנהל את העולם, והלבוש חיוני בעבורנו בבואנו למלא את תפקידנו מדי יום כעובדי ה'.

אף שאנו מצויים תמיד בעולמו של הקב"ה וחיים מתוך מודעות לנוכחות ה', אנו נפגשים עמו באופן מודע יותר בזמן התפילה. בגמרא מובא מקור המציין התלבשות לקראת המפגש עם ה' בתפילה:

שבת י ע"א

רבא בר רב הונא רמי פוזמקי ומצלי [שם גרביים ומתפלל], אמר "הכון לקראת [אלוקיך ישראל]" וגו'. (עמוס ד', יב)...

ברכות ל ע"ב

דרב יהודה הוה מציין נפשיה [רש"י: מקשט עצמו בבגדיו] והדר מצלי [ואחר כך מתפלל]

על סמך גמרות אלה, מביא הרמב"ם בהלכות תפילה הנחיות ללבוש הולם בתפילה, וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך:¹⁹

רמב"ם הלכות תפילה ה, ה

...מתקן מלבושיו תחלה ומציין עצמו ומהדר שנאמר "השתחוּו לה' בהדרת קדש". ולא יעמדו בתפילה באפונדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים.

אופן הלבוש המקובל בזמן תפילה עשוי להשתנות בהתאם למנהגי המקום. ההגדרה ללבוש מכובד היא סובייקטיבית ונתונה לנורמות חברתיות. לפיכך, ישנם בתי כנסת המקפידים על כך שהחזן בשבת ילבש חליפה ועניבה, שכן זוהי הגדרתם ללבוש מכובד, כשבקהילות אחרות חליפה ועניבה אינם הנורמה בפגישות רשמיות, ובהתאם אין דרישה כזו בזמן התפילה.

¹⁸ ניתן למצוא כאן.

¹⁹ שולחן ערוך אורח חיים צא, ה

לא יעמוד באפונדתו (טאסק"ה בלעז) ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים.

הלכה למעשה

אדם יכול להחליף את בגדיו לפני או אחרי התפילה (כגון לחבוש כובע או להוריד אותו), והוא יצא ידי חובת תפילה גם אם יתפלל כשאינו לבוש כפי שהיה מתלבש לפגישה עם אדם חשוב. אולם תפילות שחרית ומנחה מתרחשות בזמנים שונים לאורך היום, ורבים לא יוכלו להחליף בגדים מספר פעמים בעבור התפילה גם לו היו רוצים בכך. בבואנו להתלבש בבוקר, עלינו לחשוב כיצד היינו רוצים לעמוד בתפילה לפני ה'.

הלכות לבוש יהודי

מטרה נוספת של הלבוש היא לבטא שייכות, והיא קשורה למצוות לא תעשה האוסרת להידמות לעובדי עבודה זרה:

ויקרא י"ח, ג-ד

כְּמַעֲשֵׂה אֲרָץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וְכַמַּעֲשֵׂה אֲרָץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ. אֵת מִשְׁפָּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֵת חֻקֵּי תִשְׁמְרוּ לִלְכַת בְּהֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

לפי מדרש הלכה, אחת ההשלכות של מצווה זו היא האיסור להתלבש כעובדי אלילים כדי לחקות אותם:

ספרי דברים פרשת ראה פיסקה פא, ל

שלא תאמר הואיל והם יוצאים בטנא אף אני אצא בטנא הואיל והם יוצאים בארגמן אף אני אצא בארגמן הואיל והם יוצאים בתולסין אף אני אצא בתולסין ואעשה כן גם אני.

מה משמעות הדבר מבחינה הלכתית? המהרי"ק כתב תשובה יסודית בנושא, בהתייחסו לשאלה אם ההלכה מתירה לסטודנטים יהודיים לרפואה בתקופתו ללבוש מדים הנקראים "קאפה" או שמא הדבר יחשב כעבירה על "ובחוקותיהם לא תלכו". הוא כותב כי האיסור להתלבש כמו הגויים חל על ביגוד דווקא כשהוא אינו צנוע:

שו"ת מהרי"ק סימן פח

יש לאסור משום חקונ[ת] הגוים לפי הנזכר[ה] לע"ד [לפי עניות דעתי] הוא הדבר אשר שייך בו נדנדוד פריצת גדר הצניעות[ת] והענוה[ה] ינהגו בו הגוים גם זה אסור ואם הלכה[ה] כתנא דברייתא[א] דספרי דקתני שלא תאמר הואיל ויוצאין בארגמן אף אני יוצא בארגמן וכו'. הואיל ויוצאין בקלוסין אף אני וכו' שדברונ[ת] הללו דברי שחץ וגאווה הם ולא באל[ה] חלק יעקב אלא דברי ישראל ודרכם להיות צנועי[ם] וענוים ירשו ארץ ולא לפנות אל רהבי' ואף גם זאת נרא[ה] דהיינו דווקא[א] כשהוא עושה כדי להדמות אליהם ולא לתועלת[ת] ידוע[ה] כדמשמע הלשון דקאמר שלא תאמר הואיל והם יוצאין[ם] וכו'.

לפי דעה זו, לבישת בגדים שאינם צנועים רק משום שאינם יהודים הפכו אותם למקובלים היא איסור מדאורייתא.

הרב משה פיינשטיין מבהיר כי בעולם המערבי המודרני האיסור אינו חמור עד כדי כך, שכן הגויים הסובבים אותנו אינם עובדי עבודה זרה וכן משום שבפועל יהודים רבים מתלבשים בעצמם באופן לא צנוע. עם זאת, הוא מציין שלעיתים קרובות בגדי נשים בפרט מעוצבים באופן שאינו צנוע. לטענתו, חוסר צניעות עשוי להגדיר את הבגד כמלבוש שאינו יהודי.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן פא

אבל הבגדים שיש בהן פריצות ממש שנעשו מחדש בבגדי נשים אף שבעוה"ר [שבעוונותינו הרבים] כיון שגם הישראליות מלובשות בהן גם מתחלה אין להחשיבן מלבושי נכרים מצד עצם הבגדים אבל עצם הפריצות אולי יש להחשיב מחוקות העכו"ם [העובדי כוכבים ומזלות] וממילא יש לאסור בגדים אלו לישראליות לבד ענין הפריצות מצ"ע [מצד עצמו] גם מצד מלבושי נכרים... בבגדי פריצות ממש אפשר אף בלא הנהיגו עדין לפרוש ואף בלא פרשו יש לאסור. וצ"ע [וצריך עיון] באיסור זה. אבל למעשה הא ודאי בגדים אלו יש לאסור על הנשים מצד עצם הפריצות אף אם נימא שליכא בהו האיסור משום מלבושי נכרים....

הרב פיינשטיין מציע לאסור על לבישת בגדים שאינם צנועים, ללא קשר לשאלה אם הם נחשבים למלבוש לא יהודי, פשוט משום שהם פורצים את גבולות הצניעות.

האם בגדיי חייבים לשקף השתייכות דתית? האם קיימת בעיה הלכתית בבחירת לבוש אופנתי?
רבים מאיתנו יכולים לזהות דוסיים גם ממרחק. לעיתים ייתכן שיעלו בנו רגשות מעורבים לגבי המראה המיוחד הזה. אך טבעי לחוות מתח מסוים בין הרצון להיות חלק מקבוצה לבין הרצון להיות אינדיבידואל.

התלבשות כאישה דתית יכולה להיות דבר חיובי, דרך לסמן לעצמנו ולאחרים שאנו גאות להיות חלק מקהילת שומרי המצוות.

עם זאת, יש הבדל בין לבוש בהתאם להלכה לבין מראה המשקף דתיות. לעיתים פרטי לבוש המקובלים בקהילות דתיות עשויים להילבש בצורה שאינה צנועה לעומת פריטי לבוש אחרים שאינם מקובלים בקהילות דתיות.

נראה כי הדיון ההלכתי לגבי חוקות הגויים אינו מחייב אותנו להיראות כמו יהודים באופן מובהק. מותר ללבוש בגד התואם את צו האופנה, כל עוד הוא צנוע ומכובד. מנגד, אסור לאמץ סגנון לבוש שאינו צנוע, או להתלבש לפי טרנדים חסרי היגיון המקובלים בעולם, רק כדי להיות חלק מתרבות לא יהודית שמגיעה מחוץ לארץ. יש הבדל בין להיות אופנתית לבין להיות קורבן אופנה.

כך לדוגמה, סוודר מחמם ונעים המכונה בחו"ל "סוודר חג המולד" לא יהיה בעיה כל עוד אין עליו סמלים הקשורים ישירות לחג המולד (למשל אנשי שלג לעומת עץ חג המולד).

הדבר החשוב ביותר הוא לשאול את עצמנו כיצד אנו בוחרים למי להידמות, ולהיזהר במיוחד מטרנדים המחקים דמויות ספציפיות המזוהות עם חוסר צניעות (או, אם כי זה פחות נפוץ כיום, עבודה זרה). המצב הרצוי ביותר היה שחברות הקהילה שבה אנו חיים יספקו בעבורנו השראה ללבוש ראוי ומתאים.

הודות למגוון הרחב הקיים בעולם האופנה ולשלל סגנונות הלבוש הקיימים, ישנו מרחב רב המאפשר מציאת איזון בין אינדיבידואליזם צנוע ובין תחושת שייכות לעם.

מחשבות לסיכום

בתור נשים יהודיות, כאשר אנו שוקלות כיצד להתלבש עלינו לזכור את מגוון המטרות האישיות, החברתיות והלאומיות של הלבוש. לבוש צנוע הוא הרבה מעבר ללבוש המכסה את הגוף. יש לבחור את לבושנו מתוך רגישות למקום ולהקשר, ובאופן המכבד את אלו קינו, את עמנו ואת עצמנו.

הלכות ספציפיות המשקפות את עקרונות הצניעות הן הלכות לבוש יהודי, דת יהודית, הלכות לבוש בזמן התפילה והלכות כיסוי ערוה. רבות מההלכות הללו רלוונטיות הן לגברים והן לנשים.

עלינו להיות מודעים לכך שהאופן שבו אנו מתלבשים משמעותי ובעל השפעה. על גברים ונשים גם יחד לחשוב ולבחון מה הוא לבוש מכובד, וכיצד הוא משפיע על האווירה שבה אנו חיים. יש לדון ברצינות

בשאלות רחבות יותר כגון: איזו סביבה יוצרת קדושה? איזה לבוש מתאים לאיזו סיטואציה? מה נרצה להקרין החוצה באמצעות בגדינו?

אף שלא ניתן להימנע מהדיון ההלכתי ביחס ללבושן של נשים הכולל שאלות של מה ואיך, כפי שנראה [בהמשך](#), בעינינו אלו אינן השאלות המהותיות ביותר. רוב השאלות בנוגע ל"כמה בדיוק" הופכות ללא רלוונטיות כאשר בחירותינו מונעות מתוך הבנה עמוקה של הערכים העומדים בבסיסן, ולוקחות בחשבון את הנורמות המקובלות סביבנו.

העמקה נוספת

- אלינסון, הרב אליקים גסטל. נשים והמצוות: המדריך למקורות הלכתיים, כרך ב, הדרך הצנועה. רפאל בלומברג. ירושלים: המחלקה לחינוך תורני ותרבותי של ההסתדרות בציונית העולמית בתפוצות, 1992.
- הבר, הרב שמואל. את צנועים חכמה, כרך א. קרני שומרות, 2007.
- הנקין, הרב יהודה. להבין את הצניעות. ירושלים: הוצאת אורים, 2008.